

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

**KORPORATİV STRUKTURLARDA
SOSIAL MƏSULİYYƏTİN ARTIRILMASININ
TƏNZİMLƏNMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ**

İxtisas: 5308.01 – “Ümumi iqtisadiyyat”
Elm sahəsi: 53 – İqtisad elmləri
İddiaçı: **Cavid İftixar oğlu Hüseynli**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün
təqdim edilmiş dissertasiyanın
AVTOREFERATI

BAKI – 2022

Dissertasiya işi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının “İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: iqtisad elmləri doktoru, dosent
Rəsmiyyə Sabir qızı Abdullayeva

Rəsmi opponentlər: iqtisad elmləri doktoru, professor
Şəfa Tofiq qızı Quliyeva

iqtisad elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Vüqar Mehralı oğlu Nəzərov

iqtisad elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Pərviz Səməd oğlu Həsənov

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən ED 2.10 Dissertasiya şurası

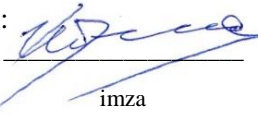
Dissertasiya şurasının sədri:

iqtisad elmləri doktoru, professor
Məhiş Aliş oğlu Əhmədov

imza

Dissertasiya şurasının elmi katibi:

iqtisad elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Zöhrab Həsən oğlu İbrahimov

imza

Elmi seminarın sədri:

iqtisad elmləri doktoru, professor
Rəsul Ənvər oğlu Balayev

imza

İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Müasir korporasiyaların fəaliyyəti davamlı inkişaf məqsədlərinin təmin olunması ilə üzvi şəkildə bağlıdır. İnkişaf etməkdə olan Korporativ Sosial Məsuliyyət (KSM) sferası bu baxımdan mühüm əhəmiyyət kəsb edir. KSM şirkətlər və cəmiyyət arasında olan əlaqələri araşdırmaq və şərh etmək baxımından əhəmiyyətli dərəcədə aktualdır. XXI əsrdə idarəetmə anlayışı son dövrlərdə gedən iqtisadi, siyasi, sosial, ekoloji təsirlərə məruz qalır, bu səbəbdən korporativ strukturlar, şirkətlər biznes proseslərində KSM fəaliyyətlərini dövrün tələbinə uyğun öz idarəetmə modellərində nəzərə almalı, müasir korporasiyalar mənfəətin maksimallaşdırılması çərçivələrindən kənara çıxan tədbirlərdə iştirak etməlidir. Bununla yanaşı, digər maraqlı tərəflərin rifahı ilə bağlı olan məsələləri, məsələn ekoloji cəhətdən təmiz məhsulların yaradılması, xidmətlərin göstərilməsi və digər bu kimi həyat keyfiyyətinin yüksəldilməsinə təsir göstərən tədbirlər işləyib hazırlamalıdırlar. Müxtəlif təhsil müəssisələrinin, biznes, hökumət, habelə vətəndaş cəmiyyəti institutlarının ekspertləri arasında KSM-in inkişafı məsələlərinə yanaşmasında əhəmiyyətli fikir ayrılığı mövcuddur. Lakin yanaşmaların əksəriyyətində, KSM tələblərin ənənəvi çərçivəsindən xeyli kənara çıxır və ətraf mühitə, sosial davranışlara və korporasiyaların mövcud üstünlüklərinə daha çox diqqət yetirilir. Bundan əlavə, bu sahədəki mütəxəssislərin əksəriyyəti KSM-i xeyriyyəçilik formasından kənara çıxan hadisə kimi səciyyələndirirlər. Onlar qeyd edirlər ki, KSM əvvəlki işgüzar xeyriyyəçilikdən fərqli olaraq fundamental biznes proseslərində məsuliyyətli fəaliyyətlərin təşviqinə yönəlmişdir. Dissertasiyanın istiqamətlərindən biri kimi “Davamlı İnkişaf üzrə 2030 Gündəliyi”nin həyata keçirilməsi ilə bağlı Dövlət-Özəl Tərəfdaşlığıdır. Bu kontekstdə KSM modelinin Davamlı İnkişaf Məqsədlərinin nail olunmasına xidmət edəcəyi vurğulanmalıdır. Digər tərəfdən, növbəti 10 il üçün ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına dair milli prioritetlərdən olan “dinamik, inklüziv və sosial ədalətə əsaslanan cəmiyyət” və “təmiz ətraf mühit və “yaşıl artım” ölkəsi” qurmaq hədəfləri, məqsədlərindən irəli gələrək, deyə bilərik ki, bu hədəflərin

reallaşdırılması baxımından da KSM-in əhəmiyyəti daha aydın görünür.

Korporasiyaların KSM ilə bağlı qərar və seçimlərdə tətbiq etməli olduqları səbəbləri və yolları araşdırmağa, intellektual KSM konsepsiyasını dəqiq şəkildə həyata keçirməyə, şirkət yönümlü KSM ilə bağlı tədbirlər toplusuna, xarici və daxili mühitin təsirlərini nəzərə alan və adekvat cavab reaksiyasına imkan verən praktiki təkliflərə ehtiyac var. Bütün bunlar **“Korporativ strukturlarda sosial məsuliyyətin artırılmasının tənzimlənməsi istiqamətləri”** mövzusunda tədqiqat işinin müasir dövrdə aktuallığını şərtləndirir.

Tədqiqatın obyekti müxtəlif biznes sahələrində ixtisaslaşmış iri Azərbaycan şirkətləridir.

Tədqiqatın predmeti Azərbaycan şirkətlərində KSM təcrübəsinin, onun təşkili prinsiplərinin mənimsənilməsi və biznes fəaliyyətində tətbiqi mexanizmləridir.

Bu günə qədər korporativ sosial məsuliyyət sahəsində müxtəlif elmi yanaşmalar olan çox sayda tədqiqatlara rast gəlinir. Bu problemin öyrənilməsində aşağıda adları qeyd olunan qabaqcıl tədqiqatçıların xüsusi rolu olmuşdur: U.K.Ələkbərov, A.F.Musayev, Ş.M.Muradov, Ə.C.Muradov, F.R.Rəhmanov, R.Ə.Balayev, Ə.Q.Əlirzayev, Ü.Q.Əliyev, A.Ş.Şəkərəliyev, H.A.Xəlilov, Ə.P.Babayev, N.M.İmanov, R.S.Abdullayeva, Ə.T.Nağıyev, Bowen H. Friedman M., Freeman R.Frooman, Philip Kotler, Porter Michael E., Kramer Mark R., Drucker P. F., Carroll A.B., Shabana, K. M., McWilliams, A., Siegel, D., Wagner, T., Melo, T., Garrido-Morgado, Lankoski, L., Halme M., Stephen R., Baah, K. D., Tawiah, K. A., Barroso J., Carroll Archie, McWilliams, A., Siegel, D. S., Wright, P. M., Jeffrey D. Sachs, Levy, D.L., Kaplan, R., Bondy, K., Moon, J., Matten, D., Reis A., Monteiro, Kemp R., Lindgreen, A., Swaen V., Campbell, M. Reid E., Toffel M., Waddock, Schwartz M.S., Visser W., Walls H. L., Wood D. J., Windsor D. və sair göstərmək olar.

Lakin bu tədqiqatların əksəriyyətində KSM sahələr və ya şirkətlər üçün spesifik olan amillər üzərində fokuslanmışdır. Bi dissertasiyada isə KSM-in tədqiqi üç əsas kontekstdə aparılmışdır:

- Əsaslandırma – şirkətlərin bu və ya digər fəaliyyətlərinin və təkliflərinin təşkilatın KSM planına daxil edilməsinin zəruriliyinin əsaslandırılması;

- Proseslər – KSM-in təşkilati planına daxil edilməsi üçün şirkətin tədbir və təkliflərinin necə daxil edildiyi;

- Qərar və seçimlər – KSM-in təşkilati nöqtəyi-nəzəri.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi müasir sosial-iqtisadi əsaslara söykənərək KSM-in mövcud vəziyyətini öyrənmək, qeyri-müəyyən daxili və xarici mühit axınlarında korporativ strukturların öz üzərinə sosial məsuliyyəti götürməli olduqları səbəbləri tədqiq etmək və KSM-in gələcəkdə potensial tətbiqini daha da genişləndirmək və təşviq etməkdir.

Bu məqsədin həyata keçirilməsi üçün aşağıdakı vəzifələrin həlli nəzərdə tutulmuşdur:

- KSM-ə dair ilkin və müasir nəzəriyyələri açıqlamaqla, iqtisadi baxışlara əsaslanaraq KSM-in üstünlükləri tədqiq ediləcək və çatışmazlıqlar ilə bağlı müəllif yanaşmaları irəli sürülərək, müasir biznesdə KSM modelləri tədqiq ediləcəkdir;

- Mühüm əhəmiyyət kəsb edən bir dövrdə davamlı inkişaf, təbii ekoloji sistemlərin və ətraf mühitin idarə edilməsi sisteminin uzunmüddətli perspektivi kontekstində nəzərdən keçiriləcəkdir;

- Menecment və biznesdə tətbiq olunan qaydaları, alətləri və anlayışları dəqiqləşdirmək üçün KSM-in dəqiq strategiyasının əhəmiyyəti müzakirə olunacaq, KSM strategiyasının biznes proseslərinə inteqrasiya etdirilməsi mexanizimi işlənəcək, KSM-in tətbiqinə təsir göstərə biləcək daxili və xarici amillər təhlil olunacaq, habelə strategiyaya maraqlı tərəflərin cəlb edilməsi məsələləri tədqiq ediləcəkdir;

- KSM-in tənzimlənməsində strateji istiqamətlərin müəyyənləşdirilməsi, dövlət-özəl sektor tərəfdaşlığının önəmli rolu açıqlanacaqdır;

- Sorğu metodu və müsahibələrin aparılması vastəsilə müxtəlif mənbələrdən statistik məlumatların toplanması əsasında KSM strategiyalarının həyata keçirilməsi zamanı strateji perspektivlər müəyyən ediləcəkdir;

- KSM sahəsində daxili və xarici amillərlə bağlı olan riskləri qiymətləndirmə yolu ilə davamlı qərarların qəbul edilməsində faydalı alət olan Qərar Qəbuletmə Modeli işlənib hazırlanacaq və KSM-in tətbiqinin genişləndirilməsi ilə bağlı təklif və tövsiyələr veriləcəkdir.

Tədqiqatın metodları. Tədqiqat apararkən sistemli təhlil, məntiqi ümumiləşdirmə, müşahidə, sorğu, ekspert qiymətləndirilmə metodlarından, müqayisəli, statistik və analitik təhlil üsullarından istifadə edilmişdir.

Müdafiyə çıxarılan əsas müddəalar.

1. KSM ilə bağlı nəzəri yanaşmaların ümumiləşdirilməsi ilə korporativ strukturların strateji fəaliyyətlərinə KSM strategiyasının daxil edilməsinin səbəbləri açıqlanmışdır;

2. Davamlı inkişaf məqsədlərinə çatmaq yolunda KSM-in faydalı və təsiredici vasitə olduğu əsaslandırılmışdır;

3. Korporativ strukturların fəaliyyətlərində KSM-in inteqrasiyası prosesinin təhlili aparılmış və struktur meyillər müəyyən edilmişdir;

4. KSM-in tənzimlənməsi prosesində strateji istiqamətlərin seçilməsi, dövlət-özəl sektor tərəfdaşlığının önəmli rolu əsaslandırılmışdır;

5. Azərbaycanda KSM-in artırılmasının tənzimlənməsi istiqamətləri müəyyənləşdirilmişdir;

6. İlk dəfə olaraq KSM üzrə Qərar Qəbuletmə Modeli adlanan, korporativ və biznes strategiyaları ilə əlaqələndirən inklüziv model təklif edilmişdir, bu istiqamətdə KSM-in tətbiqinin genişləndirilməsi üçün potensial yollar müəyyənləşdirilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi

- Tədqiqat yeni yanaşma əsasında üç konteksi özündə birləşdirməklə (əsaslandırma, proseslər, qərarlar və seçimlər) KSM-in prinsipləri və iqtisadi baxışlara əsaslanaraq üstünlükləri aşkarlanmışdır, sistemləşmə aparılmışdır;

- Davamlı inkişaf məqsədlərinə nail olunmada KSM-in milli biznesə tətbiqinin zəruri şərtləri irəli sürülmüşdür;

- KSM-in tətbiqi zamanı biznes proseslərə maraqlı tərəflərin inteqrasiya edilməsi prosesi ilk dəfə təhlil edilərək, KSM-in artırılması istiqamətləri müəyyənləşdirilmişdir;

- Özəl sektorun KSM strategiyalarının həyata keçirilməsi üçün mövcud və potensial strateji perspektivləri aşkarlanmış və bu proseslərdə dövlətin rolu əsaslandırılmışdır;

- KSM sahəsində daxili və xarici amillərlə bağlı olan risklərin qiymətləndirmə yolu ilə davamlı qərarların qəbul edilməsində faydalı alət kimi Qərar Qəbuletmə Modeli işlənib hazırlanmışdır;

- KSM-in tətbiqinin genişləndirilməsi üçün potensial yollar müəyyənləşdirilmişdir, təklif və tövsiyələr verilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat işindən əldə olunmuş nəzəri nəticələr ali təhsil müəssisələrində “Biznesin əsasları”, “Korporativ idarəetmə”, “Strateji menecment” fənlərinin tədrisində istifadə oluna bilər. İrəli sürülən təklif və tövsiyələrin korporativ strukturlarda istifadəsi tətbiqi xarakter daşıyır. Dissertasiya KSM sahəsində müasir nəzəriyyə və praktikanı, habelə bu sahədəki yenilikləri üzvi şəkildə özündə əks etdirir. Tədqiqatın nəticələri özəl sektorda fəaliyyət göstərən müəssisə, firma və şirkətlərdə KSM-in təşkilində istifadə oluna bilər.

Aprobasiyası və tətbiqi. Tədqiqatın nəticələri aprobasiya olunmuşdur. Dissertasiya işinin əsas müddəaları, nəticələri və tövsiyələri müəllif tərəfindən yerli və beynəlxalq konfranslarda, seminarlarda məruzə edilmiş və bəyənilmişdir. İşin məzmununu əks etdirən tezis və məqalələr yerli və xarici elmi jurnallarda dərc edilmişdir.

Respublika səviyyəli elmi konfranslar üzrə:

- 2018-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası / Doktorantların və Dissertantların Elmi-Praktik Konfransı; 2019-cu ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası/ “Azərbaycanda regional inkişafın idarə olunmasında müasir istiqamətlər “ mövzusunda Respublika Elmi-Praktik Konfrans.

Beynəlxalq elmi-praktik konfranslarda:

- 2016-cı ildə Bocconi Universiteti Milanoda 5-ci Beynəlxalq KSM Konfransı; 2018-ci ildə Pardubice Universitetinin İqtisadiyyat və İdarəetmə Fakültəsi, Çex Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi, Pardubice Bələdiyyəsinin Dövlət İdarəçiliyinin Strateji İnkişaf və Koordinasiya Departamenti ilə birgə keçirilmiş “Dövlət idarəçiliyi”

mövzusunda 12-ci Beynəlxalq Elmi Konfrans; Mətbuat; 2019-2022-ci illərdə Alman Azərbaycan Xarici Ticarət Palatasının keçirdiyi seminarlar və 2020-2021-ci illərdə Almaniya, Berlin, (Green Academy) Yaşıl Akademiyada, Yaşıl Maliyyə üzrə trening.

Tədqiqat mövzusu üzrə ölkəmizdə və xaricdə 14 elmi məqalə dərc olunmuşdur.

Dissertasiya işinin həcmi. Dissertasiyanın ümumi həcmi 265563 işarə, o cümlədən, titul vərəqi və mündəricat 2139 işarə, giriş 10360 işarə, birinci fəsil 71324 işarə, ikinci fəsil 106192 işarə, üçüncü fəsil 38079 işarə, nəticə 10040 işarə, istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı 27429 işarə təşkil edir. Əlavələr ümumi həcmə daxil edilməmişdir. İşin həcmi şəkillər, cədvəllər, qrafiklər və ədəbiyyat siyahısı istisna olmaqla 237552 işarədir.

DİSSERTASIYA İŞİNİN MÜNDƏRİCATI

Giriş

FƏSİL I: KORPORATİV SOSIAL MƏSULİYYƏTİN NƏZƏRİ-METODOLOJİ ƏSASLARI

- 1.1. Korporativ Sosial Məsuliyyətin formalaşma mənbələri və nəzəri aspektləri
- 1.2. Korporasiyaların davamlı inkişafında Korporativ Sosial Məsuliyyətin rolu
- 1.3. Müasir biznesdə Korporativ Sosial Məsuliyyət modelləri

FƏSİL II: KORPORATİV SOSIAL MƏSULİYYƏTİN TƏNZİMLƏMƏ SİSTEMİNİN VƏ STRUKTUR MEYİLLƏRİNİN TƏHLİLİ

- 2.1. Korporativ Sosial Məsuliyyətin tənzimlənməsi və struktur aspektləri
- 2.2. Korporativ sosial məsuliyyət standartlarının müasir vəziyyəti: SOCAR, BP və Nestle transmilli şirkətlərinin müqayisəli təhlili
- 2.3. Korporativ Sosial Məsuliyyətin tənzimlənməsi proseslərində strateji istiqamətlərin seçilməsi

FƏSİL III: AZƏRBAYCANDA KORPORATİV SOSIAL MƏSULİYYƏT SFERASININ İNKİŞAFININ TƏNZİMLƏNMƏSİ VƏ PERSPEKTİV İSTİQAMƏTLƏRİ

- 3.1. Azərbaycan KSM-in biznes proseslərinə inteqrasiyasının təmin edilməsi yolları
- 3.2. Müasir şəraitdə Korporativ Sosial Məsuliyyətin idarə edilməsi
- 3.3. KSM sferasında qərar qəbul etmə proseslərinin təkmilləşdirilməsi və gələcək istiqamətləri

Nəticə

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı

Əlavələr

MÜDAFİƏYƏ TƏQDİM OLUNAN ƏSAS MÜDDƏALAR

1. KSM ilə bağlı nəzəri yanaşmaların ümumiləşdirilməsi ilə korporativ strukturların strateji fəaliyyətlərinə KSM strategiyasının daxil edilməsinin səbəbləri açıqlanmışdır.

Elmi cəmiyyətdə KSM-in praktikada öyrənilməsi həmişə diqqət mərkəzində olub, menecment və biznes sahəsinin diqqətini cəlb etmişdir. İqtisadi sahədə bir çox alimləri maraqlandıran cəhət KSM-in kommersiya müəssisələrinə maliyyə təsiridir. Şirkətlərin KSM sahəsində fəaliyyəti ilə onların biznesinin, xüsusilə də maliyyə sahəsində olan nəticələrinə dair ədəbiyyatda üç fikir mövcuddur: Birinci yanaşma Fridmanın¹ nöqtəyi-nəzərindən olan baxışlara əsaslanmışdır. Fridmanın yanaşmasına əsasən, rəhbər vəzifələr səhmdarların rifahının təmsilçisi kimi hərəkət etməli, etibarlı liderlər olaraq xidmət üçün səhmdarlar tərəfindən təyin olunmalıdırlar. Bu yanaşmadan belə anlaşılır ki, cəmiyyət qarşısında korporativ borcun unikal məqsədi səhmdarların gəlirini və firavanlığını artırmaq və maliyyə resurslarını istifadə etməkdir.

¹ Friedman M. The social responsibility of business is to increase its profits // New York Times Magazine. 1970-13. Sept. 130 p. 122-126.

Frimanın Maraqlı tərəflər nəzəriyyəsinə ² əsaslanan ikinci qrup tədqiqatçılar isə hesab edirlər ki, şirkətlərin KSM sahəsində naliyyətləri maliyyə göstəricilərinə müsbət təsir göstərir. Maraqlı tərəflər nəzəriyyəsinə əsaslanan bu yanaşmada, korporasiyalar idəətmə qərarlarını müzakirə etmək imkanlarını nəzərdən keçirməli və müxtəlif maraqlı tərəfləri, xüsusilə müştəriləri, işçi heyəti, habelə cəmiyyətin həssas qrup kateqoriyalı insanlarını cəlb etməklə çoxsaylı sosial təşəbbüslər göstərməlidirlər. Frimanın irəli sürdüyü və Frooman³ tərəfindən dəqiqləşdirilən maraqlı tərəflər nəzəriyyəsinə görə, şirkətlər diqqəti qeyri-maliyyə aspektlərə, xüsusən də öz işçiləri, istehlakçıları, habelə yerli icmalar üzərində cəmləşdirməlidir ki, bu da şirkətin uzunmüddətli nəticələrinə əhəmiyyətli fayda verəcəkdir.

Məlum olur ki, Maraqlı tərəflər nəzəriyyəsi ilə Fridmanın baxışları arasında ziddiyyət yaranır. Başqa sözlə, KSM geniş maraqlı tərəflər dairəsini formalaşdıran rifahı əks etdirir. Bu isə korporasiyanın nailiyyətlərinin maksimallaşdırılmasına zərər yetirə bilər. Buna baxmayaraq, alimlər iki fikir arasında olan ziddiyyəti aradan qaldırmağa çalışmış və maraqlı tərəflər üçün rəasional bir fikir təklif etmişlər. Həmin fikrə görə, biznes müxtəlif maraqlı tərəflərin rifahına diqqət yetirmədən uzunmüddətli artım templərini təmin edə bilməz⁴. KSM-in əsaslandırılması üsulları Kerroll və Şabanininin da diqqət mərkəzində olmuşdur.

1990-cı illərdən başlayaraq, alimlər diqqəti ilk növbədə Maraqlı tərəflər nəzəriyyəsi və ekoloji məsuliyyət məsələləri üzrə cəmləşdiriblər. İqtisadi, sosial və ekoloji məsələlərə diqqət artdıqca, investorların və mülkiyyətçilərin qayğıları ilə yanaşı, KSM-in daxili və xarici aspektləri ilə bağlı dialoq uğurla aparılmışdır. Bundan başqa, dissertasiyada KSM aspektlərinin Avropa ölkələri və Amerika üçün tipik olan klassik təzahüründən fərqli olaraq, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə çoxsaylı həvəsləndirici amillərinin olması göstərilmişdir.

² Freeman, R. E. Strategic Management: A Stakeholder Approach, Pitman, Boston, MA, 1984, 276 p.

³ Frooman, J. Stakeholder Influence Strategies, Academy of Management Review 1999, Vol. 24, No. 2, 191-205.

⁴ Jensen, M. C. Value Maximization, Stakeholder Theory, and the Corporate Objective Function. European Financial Management, 2001,7, 297–317.

Müəllif, şirkətlərin korporativ sosial məsuliyyət sahəsindən gəlir götürmələrini aşağıda qeyd olunan səbəblərlə əsaslandırmışdır:

1) enerji və xammal itkisinin azaldılması hesabına təbii ehtiyatlardan daha səmərəli istifadə olunması;

2) maraqlı tərəflər arasında mövcud olan münasibətləri inkişaf etdirirərək, gələcəkdə daha rahat əməkdaşlığın qurulmasına səbəb olması, müştərilərin loyallığını yüksəltməsi, eyni zamanda qənaət üçün imkan yaratması;

3) şirkətlərə təklif etdikləri məhsul və xidmətləri differensiasiya etməyə imkan verməsi və bununla da satış qiymətlərinin və həcmələrinin artması;

4) şirkətlərin müəyyən bazarlara çıxış ehtimallarının və imkanlarının artırılması;

5) tamamilə yeni innovativ imkanların yaradılması;

Dünya iqtisadiyyatı inkişaf etdikcə, daha çox şirkət sosial məsuliyyətli biznes əməliyyatlarla bağlı korporativ strategiya qəbul edəcəklər. Bu inkişaf strategiyası şirkətin dünya səhnəsində rəqabət mövqeyinin möhkəmləndirilməsi prosesində təməl elementə çevrilmişdir. Bu təcrübə son illərdə xüsusilə rəhbərliyin həm daxili, həm də beynəlxalq bazarlarda rəqabət üstünlüklərini gücləndirmək məqsədilə sosial məsuliyyətli komponenti müxtəlif fəaliyyət növlərinə tətbiq etməyi hədəflədiyi qlobal şirkətlərin fəaliyyətində öz əksini tapmışdır.

2. Davamlı inkişaf məqsədlərinə çatmaq yolunda KSM-in faydalı və təsiredici vasitə olduğu əsaslandırılmışdır.

KSM-in məqsədi qısamüddətli iqtisadi nailiyyətlərdən kənara çıxaraq, əsasən davamlı rifah və müəssisələrin sosial dayanıqlığı ilə bağlı olmuşdur. Bu baxımdan, müəssisələr öz kommərsiya nailiyyətlərinin ictimai nizamə təsiri barədə düşünməyə başlamışdırlar. Şirkətlər biznes sahəsində KSM doktrinalarını artmaqda olan çətinliklərə, təhdidlərə və təzyiqlərə qarşı sosial şüurlu praktika vasitəsilə öz gündəlik, aylıq və illik vəzifələrində prosesləri və işçiləri, müştəriləri, podratçılarını, kommərsiya müttəfiqlərini, həmkarlar ittifaqlarını, həssas əhəli qruplarını, qeyri-hökumət təşkilatlarını, habelə hökumət departamentlərini öz maraqları ilə tarazlıq prinsipindən çıxış edərək tətbiq etməyə başlamışdırlar.

Ümumiyyətlə, KSM-ə dair bütün nəzəriyyələr Davamlı İnkişaf Məqsədlərinə tam şəkildə uyğundur və onlara nail olmaq üçün bir Yol xəritəsi rolunu oynaya bilər. BMT Baş Assambleyasının 70/1-ci qətnaməsinin 67-ci paragrafında qeyd olunur ki, özəl sektor KSM-in inkişaf etdirilməsi ilə bağlı zəruri funksiyaları yerinə yetirir, eyni zamanda onun aşağıdakı kimi töhfə verməsi istənilir ⁵:

“Özəl biznes, investisiyalar və innovasiyalar məhsuldarlığın, inklüziv iqtisadi artımın və iş yerlərinin yaradılmasının hərəkətverici qüvvələridir. Biz özəl sektorun kiçik müəssisələrdən tutmuş kooperativlərə və transmilli korporasiyalara qədər rəngarəngliyini tanıyıırıq. Biz bütün müəssisələri davamlı inkişaf məsələlərini həll etmək üçün yaradıcılıq qabiliyyətlərini və innovasiyaları tətbiq etməyə çağırırıq. Biz dinamik və yaxşı fəaliyyət göstərən, eyni zamanda münafiq beynəlxalq standartlara və sazişlərə, habelə bu baxımdan digər cari təşəbbüslərə uyğun olaraq, əmək hüquqlarını, ətraf mühit standartlarını müdafiə edən biznes sektorunun inkişafını təşviq edəcəyik ”.

BMT Baş Assambleyasının bu bəyanatına uyğun olaraq, özəl sektor KSM fəaliyyətlərini davamlı inkişafa nail olma vasitəsi kimi tətbiq etməlidir. Tədqiqat çərçivəsində bu cür bəyanatlar araşdırılmış, lakin araşdırma kontekstində tədqiqat işində biznesin necə və niyə KSM-də iştirak etməli olduğu ətraflı əsaslandırılmışdır. Bundan başqa, şirkətlərin KSM-lə necə və niyə məşğul olmalarını əsaslandırmaq üçün ehtiyatlardan səmərəli və məhsuldar şəkildə istifadənin əhəmiyyəti vurğulanmış, davamlı inkişafın zəruriliyi şərh edilmişdir. Son dövrlərdə yaşadığımız dəyişikliklər və hadisələr çərçivəsində qlobal problemlərin həllində arzuolunmaz praktika və davranışların dəyişdirilməsində konkret fəaliyyətlər üzrə daha çox diqqət yetirildiyi müşahidə edilir.

Tədqiqatda ortaq mühitə neqativ təsiri azaltmaq və sivilizasiyamızın davamçılarının həyat keyfiyyətini təhdid edən təhlükələrin qarşısını almaq üçün indiki hökumətlər qlobal səviyyədə siyasi stratejiyalar həyata keçirmələri olduğu əsaslandırılmışdır. Belə

⁵ United Nations, General Assembly. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015./ [online]A/RES/70/1.

strategiyalara misal olaraq həddindən artıq karbon istehsalına görə vergini, tullantıların idarə edilməsi ticarəti sxemlərini, habelə özəl sektoru ekoloji cəhətdən təmiz enerji formalarından istifadəyə yönəldən və zərərli davranışın qarşısını alan məsuliyyət haqqında qanunvericiliyi göstərmək olar. Başqa bir strategiya kimi, davamlı texnologiyalar sahəsində gələcək tədqiqatların açıq şəkildə təşviq edilməsi və hətta maliyyələşdirilməsi nəzərdən keçirilə bilər.

2030-cu ilədək davamlı inkişaf sahəsində milli prioritetlərin həyata keçirilməsində dövlət-özəl tərəfdaşlığı istiqamətinə uyğun olaraq, vurğulamaq lazımdır ki, həmin kontekstdə KSM modeli davamlılıq və inkişaf məqsədlərinə nail olmaq baxımından mühüm rola malikdir.

3. Korporativ strukturların fəaliyyətlərində KSM-in inteqrasiyası prosesinin təhlili aparılmış və struktur meyllər müəyyən edilmişdir.

Tədqiqat obyektini kimi Azərbaycanda ən iri fəaliyyət göstərən şirkətlər əsas SOCAR və BP götürülmüşdür. KSM-in həyata keçirilməsinin praktiki tərəfini müəyyən etmək məqsədilə, strukturlaşdırılmış müsahibədə tədqiqatçı tərəfindən həm dövlət, həm də özəl təşkilatları təmsil edən menecerlərə KSM üzrə inkişaf strategiyaları, habelə onun həyata keçirilməsi ilə bağlı hazırlanmış suallar ünvanılmışdır.

Hər iki Şirkətin sosial məsuliyyətləri çox geniş miqyasda tətbiq edilir. SOCAR-da sosial və inteqrasiya edilmiş yanaşma tətbiq edilir. Dövlətin təyin etdiyi istiqamətdə KSM-i, əlavə olaraq öz biznes proseslərində ətraf mühitə olan təsirlərini mütləq şəkildə qiymətləndirirlər. Deyə bilərik ki, SOCAR dövlətin yerinə yetirmək istədiyi sosial layihələri yerinə yetirir.

BP şirkətində isə, xüsusi davamlı inkişaf komitəsi var və bu komitə həm dövlətlə, həm də ki, fərdi şəxslər ilə sıx əlaqədə olurlar, burada layihələrin maliyyələşməsi halları da baş verir. Söyləyə bilərik ki, BP-də sosial yönümlü, inteqrasiya edilmiş yanaşma tətbiq edilir.

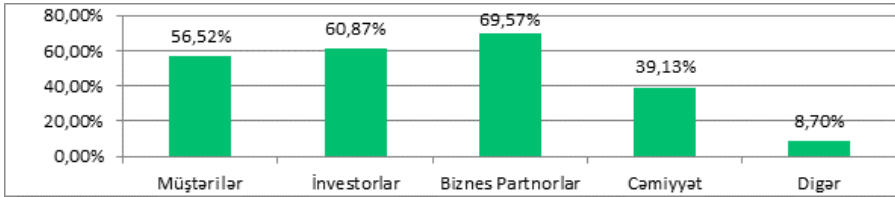
Lakin Azərbaycanın digər şirkətlərini tədqiq edərkən bu tipli hallara rast gəlmək olmur. Apardığım araşdırmaya əsasən demək olar ki, ümumiyyətlə, böyük şirkətləri çıxandan sonra digər micro sahibkarlar, şirkətlər əsasən sosial yönümlü yanaşma tətbiq edirlər.

KSM-i praktiki nöqteyi-nəzərdən, real şəkildə müşahidə etmək mümkün olsun deyə sorğu aparılmışıq. Sorğunun sualları ümumi, biznes və menecment sahələri üzrə təcrübəni, KSM praktikasını, KSM hesabatlılığını, KSM-in ölçülməsi praktikasını əhatə edir. Sorğu 22 sualdan ibarətdir. Sorğu aşağıda qeyd olunan iqtisadi sahələrin iştirakçalarına yönəlmişdir: maliyyə xidmətləri, sığorta xidmətləri, pərakəndə satış, istehsal (qida, metal, plastik, tikinti materialları, şüşə, kağız və karton, tekstil, qeyri-neft xammalı), texnologiya, nəqliyyat, kənd təsərrüfatı biznesi, mədən və karxana, əmək şəraiti normalarının inkişafı.

Sorğudan gəldiyimiz nəticələrə əsasən demək olar ki, sahələr üzrə fəaliyyət göstərən şirkətlərin rəsmi KSM siyasətləri yoxdur, bununla bağlı ayrıca bir komitə mövcud deyil, əlavə olaraq da xüsusi şöbə də sktrukturlarında yer almır. Şirkətlərdə direktorların KSM-in idarə olunmasında iştirakları qənaətbəxş deyil.

Sorğudan gələn nəticələrdən bəzilərini nümayiş etdirmək istərdim:

KSM ilə bağlı qərarlarda maraqlı tərəflərin cəlbı çox azdır, qərarlara ən çox cəlb edilən maraqlı tərəf biznes partnyorlardır, cəmiyyətin və müştərilərin rəyləri KSM ilə bağlı qərarlarda demək olar ki, nəzərə alınmır (Qrafik 1).

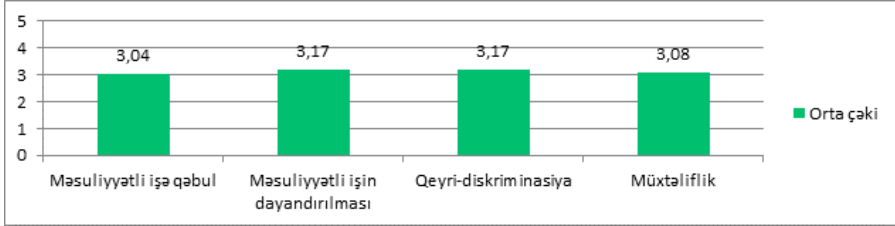
Qrafik 1. Maraqlı tərəflərin KSM ilə bağlı qərarlara cəlb olunması

Mənbə: Sorğu materialları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Araşdırma nəticəsi olaraq demək olar ki, bazardakı şirkətlər sosial yanaşma tətbiq edirlər. Dövlətin təyin etdiyi istiqamətdə KSM-i həyata keçirir, lakin öz biznes proseslərində ətraf mühitə olan təsirlərini qiymətləndirmirlər. Digər tərəfdən isə, dövlətin yerinə yetirmək istədiyi sosial layihələr çərçivəsində xüsusi ianə fondlarının

yaradılması və bazardaki şirkətlərin hımin fondlara ianələr etməsi KSM fəaliyyətləri kimi dəyərləndirilə bilər. KSM ilə bağlı layihələr daha çox daxili mühitdə paylaşılır, xarici mühitə hesabatlılıq formatında təqdim edilmir. Bu, bazarın və şirkətlərin ən böyük mənfə tərəfləridir.

KSM fəaliyyətində İnsan kapitalına nəzər yetirək(Qrafik 2).

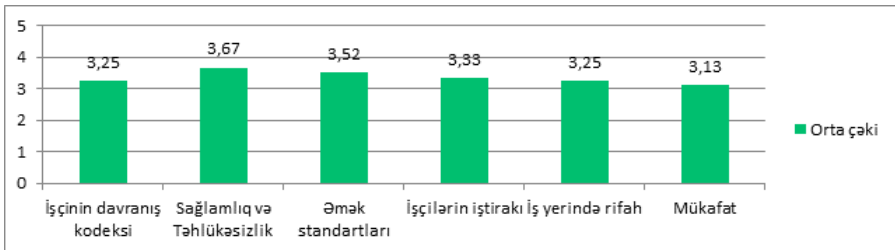
Qrafik 2. İnsan kapitalı

Mənbə: Sorğu materialları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Qiymətləndirmə şkalası (1=Qətiyyəən razı deyiləm; 2=Razı deyiləm; 3=Neytral; 4=Razıyam; 5=Tamamilə razıyam).

Əldə edilmiş nəticəyə görə demək olar ki, şirkətlər işə qəbul və əmək fəaliyyətinin dayandırılması prosesində, qeyri-diskriminasiya məsələlərinə önəm verirlər. Nəticələr onu götürür ki, bu sahədə şirkətlərin hələ də inkişaf etdirməli olduqları məqamlar var.

Bununla yanaşı, iş mühitinə baxaq(Qrafik 3).

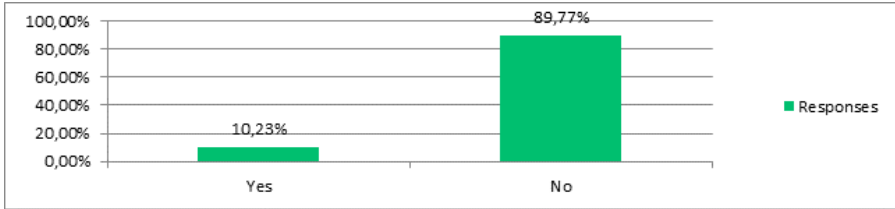
Qrafik 3. İş mühiti

Mənbə: Sorğu materialları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Qiymətləndirmə şkalası (1=Qətiyyəən razı deyiləm; 2= Razı deyiləm; 3=Neytral; 4=Razıyam; 5= Tamamilə razıyam)

Əldə edilmiş nəticəyə görə demək olar ki, iş mühitinin sağlam formalaşmasında davranış kodeksinin tam da inkişaf etdirilməməsi məsluyyət bölgüsünə mənfi təsir göstərir, lakin SƏTƏM və digər amillər dövlət tərəfədən də nəzərat altında olduğundan, bu sahələrə daha çox önəm verilir.

KSM investisiyaları üçün investisiya gəlirinin ölçülməsi (ROI) üzrə Sorğu aparılmışdır (Qrafik 4).

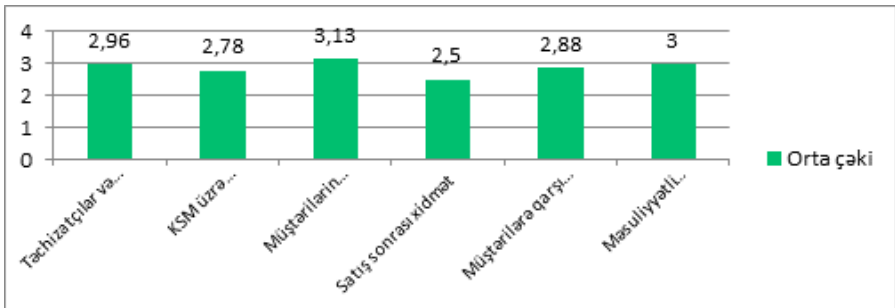

Qrafik 4. KSM investisiyaları üçün investisiya gəlirinin ölçülməsi(ROI)

Mənbə: Sorğu materialları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Görünür ki, KSM investisiyalarının ROI nisbətinin ölçülməsi aparılmır, çünki bazarda KSM layihələri daha çox xeyriyyə məqsədi güdür və əksəriyyəti gəlir gətirməyən layihələrdir, bu tipli layihələrə ianə kimi baxmaq olar.

Sorğuda qoyulan “Təchizat zənciri, müştərilər və marketinq” sualı üzrə təhlilə baxaq(Qrafik 5).

Qrafik 5. Təchizat zənciri, müştərilər və marketinq.

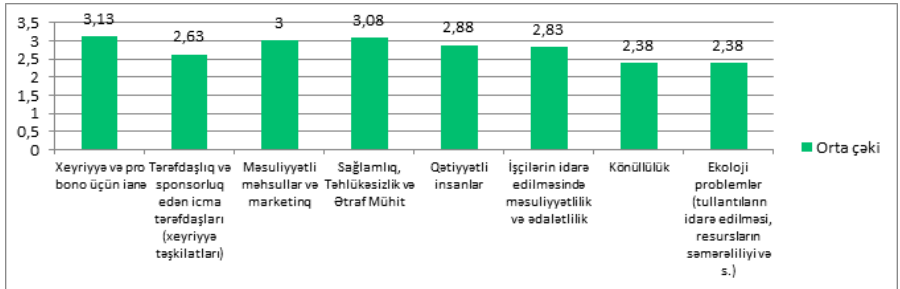
Mənbə: Sorğu materialları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Qiyəmətləndirmə şkalası (1=Qətiyyən razı deyiləm; 2=Razı deyiləm; 3=Neytral; 4=Razıyam; 5=Tamamilə razıyam)

Görürük ki, ən zəif tərəflərdən biri təchizat zəncirində KSM aspektlərinin nəzərə alınmamasıdır. Burada ən mühim məsələlərdən biri iri şirkətlərin və maliyyə qurumlarının təchizat zəncirində KSM məsələlərin inkişaf etdirilməsi və daha da genişləndirilməsi vacibdir. Burada bazarda yeni şərtlər diqtə edilməli və tələb olunmalıdır ki, şirkətlər yeni tələblərlə xidmət göstərsinlər. Bununla bağlı Birləşmiş Millətlərin Qlobal Saziş kriteriyaları bu sahənin inkişafında mühim rol oynayacaq.

Biz bura ətraf mühit aspektlərini də daxil edə bilərik. Xidmət seçərkən bu tipli qiymətləndirmənin aparılmaması KSM-in inkişafına mənfi təsir göstərir. Tenderlərin keçirilməsində də bu tipli amillər nəzərə alınsa, bazar daha sağlam inkişaf etmiş olar və tələblər (standartlar) yeni səviyyəyə qalxmış olar.

Digər bir qrafik KSM təşəbbüsləri ilə bağlıdır(Qrafik 6).

Qrafik 6. KSM təşəbbüsləri

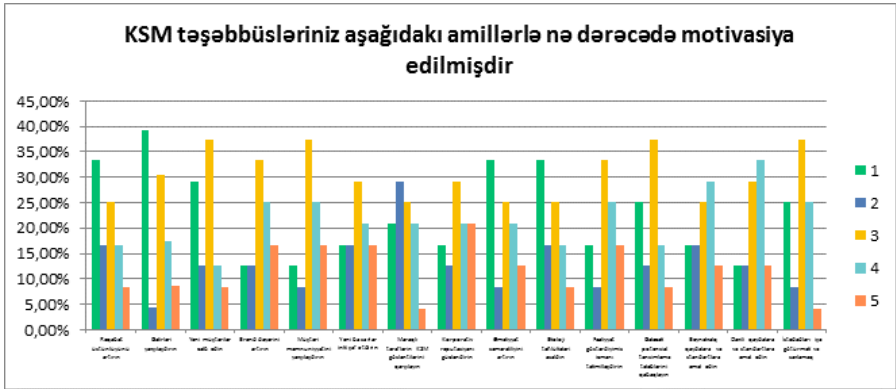
Mənbə: Sorğu materialları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Qiyəmətləndirmə şkalası (1=Qətiyyən razı deyiləm; 2=Razı deyiləm; 3=Neytral; 4=Razıyam; 5= Tamamilə razıyam).

Göründüyü kimi KSM təşəbbüslərində qeyd olunan məsələlərə yetərinə diqqət yetirilmir: Ekoloji problemlər (tullantıların idarə edilməsi, resursların səmərəliliyi və s.), İşçilərin idarə edilməsində məsuliyyətlik və ədalətlik, könüllülük, Tərəfdaşlıq və sponsorluq edən icma tərəfdaşları (xeyriyyə təşkilatları). Şirkətlər biznes

proseslərində ətraf mühit aspektlərini demək olar ki, nəzərə almırlar. Bu sahənin inkişafı bankların dəstəyi ilə də artırıla bilər

Aşağıdakı qrafik isə KSM təşəbbüslərinin hansı amillərlə nə dərəcədə motivasiya edilməsini göstərir(Qrafik 7).

Qrafik 7. KSM təşəbbüslərinə təsir edən amillər

Mənbə: Sorğu materialları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Qiymətləndirmə şkalası (1=Qətiyyən razı deyiləm; 2=Razı deyiləm; 3=Neytral; 4=Razıyam; 5=Tamamilə razıyam).

Bu bazar mühitinin düşüncəsini və istiqamətini göstərir. Buradan bir çox nəticə çıxartmaq olar, yəni bazarın KSM üzrə inkişafı istiqamətində hansı motivasiya aspektinə yönəlməli, hansı daha güclü və ya hansını daha inkişaf etdirməli olduğunu göstərir. Qiymətləndirmənin aşağı olmasında səbəblərdən biri də, bazarda KSM-in nə olduğunun tam bilinməməsi və maarifləndirmənin az olmasıdır. Bu qrafik özlüyündə böyük potensial yerlərin inkişafına gətirib çıxara bilər və uzunmüddətli strategiyalar formalaşdırıla bilər.

Sorğuda qoyulan bütün sualların təhlili göstərdi ki, şirkətlərdə KSM ilə bağlı ən çox üç versiya rastımıza çıxdı: KSM tədbirlərinin hazırlanması yüksək rəhbərlik tərəfindən dəstəklənir; KSM ilə əlaqəli fəaliyyət məqsədləri açıq şəkildə uzunmüddətli strategiya ilə əlaqələndirilir; KSM ilə bağlı tədbirlər menecerlərə fəaliyyətlər və funksional sahələr arasında əlaqələri anlamaqda kömək təklif edir. Üç versiyadan ən az seçilən üçüncü olub. Deyə bilərəm ki, AccessBank-

da CSR anlayışı ətraf mühit barədə məlumatın verilməsi (inteqrasiya yanaşması) mövcuddur.

Bank sektorunda bu hallara çox az rast gəlinir və banklar tərəfindən bu sahəyə önəm az yetirilir, baxamayaraq ki, iqtisadiyyatın əsas təkanverici amili banklar olduğundan təsirləri daha iri miqyaslı olmalıdır bu sahədə və bu sahənin inkişafında mühit rol oynaya bilərlər. Burada əsas məsələ kadrların az olması, ətraf mühit sisteminin tətbiq edilməməsi və bazarın hələ bu sahə üzrə formalaşmamasıdır. Dövlət tənzimlənməsinin daha yüksək olduğu ölkədə hökumət tərəfindən bu sahənin inkişafı üçün yeni maliyyə və qeyri-maliyyə təşviq alətləri təqdim edilməlidir. Hazırda Azərbaycan Respublikasının 2030-cu ilə gədər olan yaşıl iqtisadiyyat vizyonunu reallaşdırmaq üçün, Azərbaycan Biznesin İnkişafı Fondundan bu sahəyə gələcək illərdə daha çox resurs ayrılması məqsədə müvafiqdir.

Ümumiyyətlə, belə nəticəyə gəlmək olar ki, KSM-in inkişafı üçün böyük potensial var və inkişaf etdirilməlidir. Bu sahənin inkişafı ilk növbədə dövlət tərəfindən tətbiq ediləcək pilot layihələr əsasında reallaşmalıdır. Şirkətlər artıq qısamüddətli mənfəətdən ziyadə, uzunmüddətli strategiyalara yönəlməlidirlər. Qərar vermə proseslərinə hər bir maraqlı tərəfi cəlb etməlidirlər və həm daxili, həm də xarici maraqlı tərəflər öz fəaliyyətləri ilə bağlı məlumatlar verməlidirlər. XXI əsrdə artıq kəmiyyət göstəricilərindən əlavə, keyfiyyət göstəriciləri də mühüm rol oynayır. Burada qeyd edəcəyimiz risklər qeyri-maliyyə riskləridir. Effektiv korporativ sosial siyasət uzunmüddətli olmalı və sosial sərmayələr müntəzəm olaraq planlaşdırılmalı, monitoring edilməli və qiymətləndirilməlidir.

4. KSM-in tənzimlənməsi prosesində strateji istiqamətlərin seçilməsinin, dövlət və özəl sektor tərəfdaşlığının önəmli rolu əsaslandırılmışdır.

XXI əsr rəqəmsal texnologiyaların inkişafı, demoqrafik və iqlim dəyişikliklər olmaqla, idarəetməyə qarşı müasir çağırışlarla xarakterizə olunur. Müasir dövrdə şirkətlər dəyişən struktur, dəyişən texnologiya, dəyişən kadr potensialı ilə qarşılaşırlar. Daha doğrusu, bu dəyişikliklər şəraitində dövlət-özəl münasibətləri, koordinasiya, nəzarət, iş prosesləri, avadanlıqlar, yeni yanaşmalar, gözləntilər, davranışlar kim kateqoriyalar yeni məna kəsb edir. Korporasiyalar

sosial məsuliyyəti necə nümayiş etdirə bilirlər, necə idarə edə bilirlər sualı ilə üzləşmək zərurətində qalırlar. Cəmiyyət üçün faydalı davranmaq iqtisadi öhdəliklər kimi mühüm məqsədlərdən olur. Bu baxımdan, KSM strategiyasının planlaşdırılması və həyata keçirilməsi, hansı amillərin KSM idarəetməsini formalaşdırması nəzərə alınmalı mühüm məqamlardandır.

KSM-in biznes proseslərə tətbiqi stragegiyaları və ya yanaşmalarından irəli gələrək gördük ki, bu strategiyalar altında SOCAR və BP nümayəndələri ilə müsahibələr aparıb, bazardakı digər şirkətlərin (fərqli sektorlardan fərqli iştirakçılar) rəylərini öyrənməyə cəhd etdik. Nəticədə şirkətlərdə KSM ilə bağlı aşağıda təklif edilən 3 strateji yanaşma və əlavə olaraq, Ortaq Dəyərlərin Yaradılması -“Shared Values” prinsipi çərçivəsində KSM yanaşmaları aşkar edilmişdir:

Sosial yönümlü yanaşmanı tətbiq edən korporasiyalar əmindirlər ki, KSM ideyası ölkə qanunvericiliyinə uyğun protokolu özündə şamil edən öhdəliklər, məhdudiyyətlər və qaydalar çərçivəsində olan fəaliyyətlərində öz əksini tapmışdır. Bu yanaşma praktiki olaraq çox vaxt məcburi daxili sosial protokollar baxımından KSM məhdudiyyətlərini ifadə edir.

Strateji yanaşma KSM-i şirkətin həm daxili, həm də xarici baxımdan fundamental əməliyyatlarına təsir göstərən və onun uzunmüddətli davamlılığının yüksəldilməsi vasitəsi kimi strateji proqramına uyğun olan iqtisadi, sosial və ekoloji problemlərin həllinə yönələn davranış kimi səciyyələndirmək olar. KSM bu baxımdan şirkətin səmərəli qarşılıqlı təsirlər üçün strateji planlaşdırmasının bir komponenti kimi fəaliyyət göstərdiyi bir strategiyadır. Strateji yanaşmanın sosial məsuliyyətli davranışı həyata keçirən müəssisələr üçün daha yüksək səmərəliliyə zəmanət verdiyini təsdiqləyən dəlillər mövcuddur. Burada bazarda ətraf mühitə dost layihələrin dəstəklənməsini və Yaşıl maliyyəni qeyd etmək olar.

İntegrasiya olunmuş yanaşma korporasiyaların sosial məsuliyyətini bir zərurət, sistemli tələblərə cavab, daha geniş sosial nizamla qarşılıqlı təsirlər vasitəsi və eyni zamanda korporativ səmərəliliyin yaxşılaşdırılması, rəqabətqabiliyyətliliyin yüksəldilməsi üçün zəruri şəraiti təmin etməklə ekoloji, iqtisadi və sosial risklərin azaldılması məqsədini daşıyır.

Beləliklə, korporasiyaların hökumətlərlə əməkdaşlığı inkişaf etməkdə olan iqtisadiyyatlar və onların daxilində mövcud olan icmalar üçün müsbət nəticələrə gətirib çıxara bilər. Korporasiyalar inkişaf etməkdə olan ölkələrin inkişafının sürətləndirilməsində fəal rol oynasa da, hökumətlər, QHT və yerli icmalar bu bazarlarda həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi və maliyyə stabilliyinin yaradılması istiqamətində səylərini artırmalıdır. Bundan başqa, uğurlu nəticələr əldə etmək üçün tənzimləməyə ciddi ehtiyac var. KSM-in alternativ nöqtəyindən təhlilinin bir üsulu olaraq, maraqlı tərəflər nəzəriyyəsiindən müəyyən ideyaların daxil edilməsinə ehtiyac var. Həm də, şirkətlər “yaşıl ekspansiyaya” nail olmaq üçün fəaliyyət göstərdikləri ərazilərdə yerli cəmiyyətin ekoloji, iqtisadi və sosial inkişaf məsələlərinə dəyər verməlidirlər.

Doğurdan da, KSM-in “lozunqu” dövlət və özəl sektor arasında inkişaf edən çoxşaxəli bir hadisə olduğu fikri təsdiq olunur.

5. Azərbaycanda KSM-in artırılmasının tənzimlənməsi istiqamətləri müəyyənləşdirilmişdir.

KSM-in ikinci əsas xüsusiyyəti şirkətlərin sosial məsuliyyətli fəaliyyətindən əldə edilən və ölçülə bilən konkret üstünlükləri təyin və təşkil etməsidir. Bunun üçün şirkətlər KSM-i öz biznesləri çərçivəsində gündəlik proses və əməliyyatların bir hissəsinə çevirməlidirlər. KSM-də ciddi iştirak təşəbbüsü əksər hallarda rəhbər vəzifələrdə olan şirkətlərin direktorları, səhmdarları və idarəetmə komandasının əsas üzvünün, yəni tək bir şəxsin istəyi və yanaşması ilə başlayır. Şirkətlər KSM ilə bağlı siyasəti öz fəaliyyətlərinə inteqrasiya etməsi qərarından sonra, ilk olaraq kiçik qrup formaları və sadə layihələrlə fəaliyyətlərinin bütün aspektlərini KSM üzrə formalaşdırmalı, bu sahə üzrə strateji, əhatəli və geniş hədəflərə doğru inkişafı məqsəd olaraq qoymalıdır. KSM-in uğurlu strateji planlaşdırmasının həyata keçirilməsi üçün zəruri addımlar müəyyənləşmişdir.

Eyni zamanda, son dövrlərdə beynəlxalq təşkilatlar və fondlar iqlim dəyişiklikləri ilə əlaqədar riskləri minimuma endirmək və dayanıqlı inkişafı təmin etmək məqsədilə bir çox layihələrə sərmayələr qoyurlar. Bu səbəbdən, şirkətlərin artıq cəmiyyətə və ətraf mühitə vurulan mənfi və müsbət təsirləri görməsi, və idarə etməsi zərurəti

yarandır. Göstərilənləri nəzərə alaraq korporativ idarəetmə standartları üzrə aşağıdakı qanun layihələrin nəzərdən keçirilməsini tövsiyə edilir.

1. Dayanıqlılıq hesabatlarının (Sustainability Report) hazırlanması.

Son illərdə dayanıqlılıq hesabatları investorların cəlb edilməsi üçün effektiv alət kimi istifadə edilir. Ümumiyyətlə, dayanıqlılıq hesabatlılığı biznes proseslərdən yaranan ətraf mühit, sosial aspektləri və korporativ idarəetmə aspektləri müəyyən edir və şirkətin bu istiqamətdə qabaqlayıcı tədbirləri haqqında dolğun məlumat verir. Dayanıqlılıq hesabatlarının hazırlanması ölkədə biznes mühiti reytinginin yaxşılaşdırılmasını təmin etməyə kömək edir. Dayanıqlılıq hesabatları üzrə normativin və standartın tətbiq edilməsi beynəlxalq maliyyə təşkilatları və investorlar üçün müsbət bir işarədir. Beynəlxalq təcrübəni əsas alaraq, dövlət və özəl şirkətlərin qeyri-maliyyə məsələləri üzrə müəyyən məlumatların açıqlanmasını tələb edir. Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetləri nəzərə alaraq, iqtisadiyyatın bir neçə sənayesinə Dayanıqlılıq hesabatlarının hazırlanmasının tətbiqi mümkündür (dövlət və özəl şirkətlərin əməliyyatları əhəmiyyətli və ya uzunmüddətli ətraf mühit və sosial risklərə malikdirsə və / və ya işçi sayı 1000-dən çoxdursa). Dayanıqlılıq hesabatı beynəlxalq səviyyədə qəbul edilmiş standartlar üzrə tərtib edilə bilər: İƏİT-in çoxmillətli təşkilatlar üçün idarəetmə prinsipləri; Avropa Birliyinin 2014/95/EU təlimi və digərləri rəhbər olaraq götürülə bilər.

2. ESG (environmental, social and governance) (ətraf mühit, sosial və korporativ idarəetmə) kriteriyaların “Banklarda risklərin idarə olunması haqqında” və “Banklarda kredit risklərinin idarə edilməsi Qaydalar”ına Tətbiqi.

Qlobal iqlim dəyişikliklərinin miqyasını nəzərə alaraq ölkənin perspektiv iqtisadi inkişafı ilə bərabər ətraf mühitin sağlamlaşdırılması və resurslardan davamlı istifadə də təmin edilməlidir. Yaranan ətraf mühit və sosial risklərin kompleks həlli və bu sahədə davamlı inkişafın təmin edilməsi diqqət mərkəzində olmalıdır. Banklar və digər maliyyə institutları tərəfindən təsdiqlənəcək kreditlərin gələcək illərdə ətraf mühitə təsir riskləri azaldılmalı və ya yumuşaldırılmalıdır. Bu istiqamətdə ətraf mühit, sosial və korporativ idarəetmə risklərinin

idarəedilməsi mövcud qaydalara əlavə edilməli və banklar öz biznes proseslərinə tətbiqini həyata keçirməlidirlər. Bu sahə üzrə beynəlxalq səviyyədə tanınmış kredit reyting agentlikləri ESG risklərinin qiymətləndirilməsini öz reyting kriteriyalarına əlavə ediblər. İqtisadi fəaliyyətlərin hansı dərəcədə ekoloji cəhətdən davamlı hesab oluna biləcəyini müəyyən etməyin vacibliyi xüsusu vurğulanmalıdır.

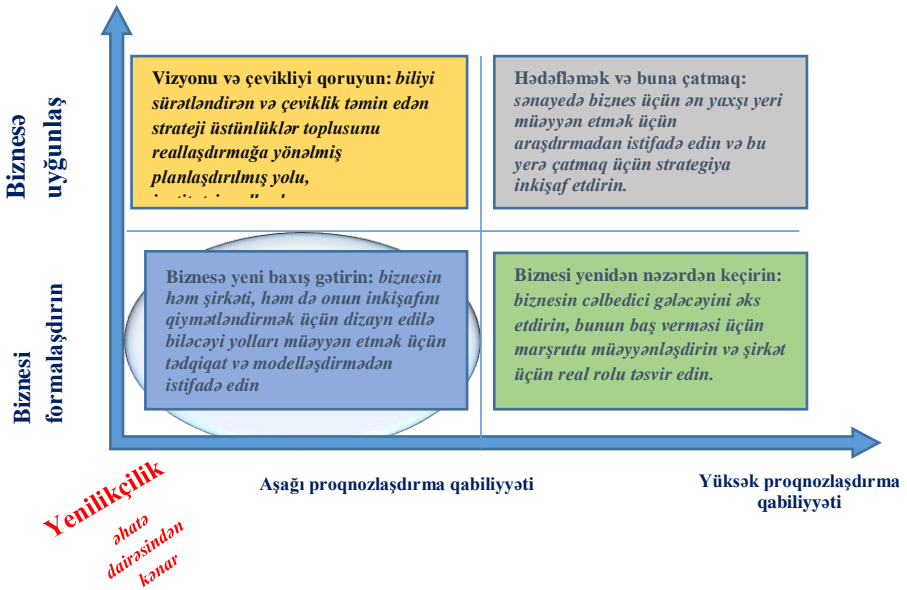
Digər vacib məqamlardan biri də odur ki, SİF (Sahibkarlığın İnkişafı Fondu və ya KOBİA bazara yeni maliyyə alətləri təklif edərsə (ESG iqtisamətində maliyyə və qeyri-maliyyə insentivlər), ətraf mühit, korporativ dayanıqlılıq kimi amilləri kredit şərtlərində əks olunarsa bu sahənin inkişafında irəlleyişlər görmək olacaq. Hazırda (2022-ci il) bazar bu anaşmalara hazır deyil və bu səbəbdən bazarı bu sahə üzrə hazırlayıb pilot layihə kimi sahibkarlarla birgə işləmək, onları maarifləndirmək və bu sahə üzrə onların daxili qaydalarını hazırlanmasında köməklik göstərmək mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

6. İlk dəfə olaraq KSM üzrə qərarların qəbul edilməsi modeli adlanan, korporativ və biznes strategiyaları ilə əlaqəli inklüziv model təklif edilmişdir, bu istiqamətdə KSM-in tətbiqinin genişləndirilməsi üçün potensial yollar müəyyənləşdirilmişdir.

KSM prinsiplərinin tətbiqi və ümumi siyasətə inteqrasiya edilməsi şirkətin mənafələrinə cavab verir və bu, strateji və rəqabət üstünlüyü baxımından şirkətlərin uzunmüddətli fəaliyyətlərinə önəmli töhfə verir. Bundan başqa, apardığımız tədqiqat göstərdi ki, müxtəlif maraqlı qrupların KSM sahəsində şirkətlərin fəaliyyətinə baxışları fərqlənir və konkret olaraq, KSM menecerlərinin niyyətlərindən asılı olaraq dəyişir. Həmçinin, təhlillər göstərdi ki, istənilən şirkətin KSM sahəsində qərar qəbul etmə prosesləri onların coğrafi yerləşməsi ilə şərtlənən amilləridən xeyli asılıdır.

Tədqiqatda, KSM-in gələcəkdə daha sağlam və davamlı planlaşdırma strategiyalarını inkişaf etdirmək baxımından şirkətlərdə qərar qəbul etmə proseslərinin sistemləşdirilməsini təklif etmişik. Bu model **“KSM-in Qərar Qəbuletmə Modeli”** (KSM-QQM) adlanır(Şəkil 1). Bu model, iki ölçü(Tələbat, İstedad, İstək(Tİİ)) və dörd yanaşmadan ibarətdir. Aşağıda, ətraflı şəkildə təsvir edilmiş KSM-QQM modeli KSM-in etik və biznes prinsiplərini, habelə mikro və makro-indikatorlarını əhatə edir.

Şirkətin Tİİ (tələbat, İstək, İstedad)

Şəkil 1. KSM-QQM

Mənbə: Müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu qərar qəbul etmə modelindəki hər bir yanaşma xüsusi hallar üçün unikal olan müvafiq strategiyalara malikdir. Lazım olduqda, bu strategiyalar zəruri KSM planlarının qəbul edilməsi və tətbiq edilməsi zamanı şirkətə ümumi təlimata əməl etməyə imkan verir.

KSM-nin gələcəyi

Gələcəkdə KSM-in əhəmiyyətinin artacağı gözlənilir. Nəticə etibarilə hazırda könüllü olan KSM komponentləri beynəlxalq və milli qanunvericiliyə daxil ediləcək və adi biznes praktikanın bir hissəsinə çevriləcəkdir. Müasir meqatrend hadisələri, çox güman ki, KSM sahəsinə əhəmiyyətli dəyişikliklər gətirəcək və töhfələr verəcəkdir. Məsələn, iqlim dəyişiklikləri nəticəsində qida məhsullarının istehsalı,

təmiz su, təbii fəlakətlər və immiqrasiya kimi qəfil yaranan problemlər şirkətlər üçün məsuliyyəti yenidən cəmləşdirəcəkdir.

Müasir tendensiyalardan çıxış etməklə, ehtimal etmək olar ki, getdikcə daha çox sayda şirkət maraqlı tərəflərin KSM kontekstində tələblərinə daha çox diqqət yetirməyə başlayacaq və bu şirkətlərin böyük hissəsi KSM-i özlərinin uzunmüddətli strateji planlarına inteqrasiya etməyə çalışacaqdır. Transmilli korporasiyalar idarəetmə zəncirlərində strateji KSM-i tətbiq eddikcə, dəyəryaratma zənciri boyunca məsuliyyətli metodlar yayılacaq və nəticədə də daha çox sayda şirkət öz əməliyyatlarına KSM-i tətbiq etmək məcburiyyətində qalacaqdır.

Nəhayət, strateji KSM-in tətbiq edilməsi sayəsində ortaya çıxacaq innovasiyalara əlavə olaraq vətəndaş cəmiyyəti institutları, korporasiyalar və hökumətlər arasında yeni əməkdaşlıq növləri yaranacaqdır. Bu sahədə birgə fəaliyyət bir çox dünya problemlərinin mühüm həlli yollarının tapılmasında katalizator rolunu oynayacaqdır.

Hər yerdə sosial şəbəkə saytlarının tətbiq olunması ilə yanaşı, getdikcə daha mütərəqqi kommunikasiya texnologiyalarının meydana gəlməsi və böyük həcmdə informasiyanın ötürülməsi insanların daha fərqli formada əlaqələrini yaradacaqdır. Buna görə də, qloballaşmış dünyada şirkətlər vicdanlı nüfuzun əhəmiyyətini qiymətləndirən zaman, daha məsuliyyətli və etik şəkildə fəaliyyət göstərməlidirlər. Sonda, insanların və istehlakçıların davranışı şirkətlərin KSM sahəsində innovasiyaların tətbiq edilməsinə münasibətini müəyyənləşdirəcəkdir. KSM siyasətinin tədqiqi bu sahədə əsas dəyər və standartların çevrilməsi baxımından rəqabət üstünlüyünü və strateji fəaliyyəti təmin edə biləcək səviyyəyə gələcəkdir.

Beləliklə, KSM strateji zərurət kimi baxılmalı, yuxarıda təklif olunan KSM-QQM modelinin gələcək tədqiqatlarla daha da inkişaf etdirilməsi və dəstəklənməsi nəzərdən keçirilə bilər.

Sonda nəticə və KSM-in tətbiqinin artırılması üçün təklif və tövsiyələr verilmişdir:

- Araşdırmanın nəticəsində demək olar ki, bazardakı şirkətlərdə sosial yanaşma tətbiq edilir. Şirkətlər dövlətin müəyyənləşdirdiyi istiqamətdə KSM-i həyata keçirir, lakin öz biznes proseslərində ətraf mühitə olan təsirlərini qiymətləndirmirlər. Digər tərəfdən isə, dövlətin

yerinə yetirmək istədiyi sosial layihələr çərçivəsində xüsusi ianə fondlarının yaradılması və bazardakı şirkətlərin həmin fondlara ianələr etməsi KSM fəaliyyətləri kimi dəyərləndirilə bilər;

- KSM-i praktiki nöqteyi-nəzərdən, real şəkildə müşahidə etmək mümkün olsun deyə, aparılan sorğunun nəticələrinə əsasən, fəaliyyət göstərən şirkətlərin rəsmi KSM siyasətlərinin, konkret komitələrin, strukturlarında aidiyyəti bölmənin olmaması, şirkətlərdə direktorların KSM-in idarəetməsində iştiraklarının qənaətbəxş olmaması və KSM ilə bağlı qərarlarda maraqlı tərəflərin cəlbinin azlığı, qərarlara ən çox cəlb edilən maraqlı tərəf biznes partnyorlarının olması, cəmiyyətin və müştərilərin rəylərinin KSM ilə bağlı qərarlarda demək olar ki, nəzərə alınmır. Bundan əlavə, KSM investisiyalarının ROI nisbətinin ölçülməsi aparılmır, çünki bazarda KSM layihələri daha çox xeyriyyə məqsədi güdür və əksəriyyəti gəlir gətirməyən layihələrdir, bu tipli layihələrə ianə kimi baxmaq olar. Ən zəif tərəflərdən biri təchizat zəncirində KSM aspektlərinin nəzərə alınmamasıdır;

- Tədqiqat nəticəsində KSM-lə bağlı şirkətlərin inkişaf strategiyaları çərçivəsində sahəvi və sahələrarası tərəfdaşlıqların inkişafı, “Biznes-hökumət-cəmiyyət” üçbucağının formalaşdırılması, həyat keyfiyyətinin yüksəldilməsi, biznesin şəffaflığının artırılması kimi istiqamətlər müəyyənləşdirilmişdir;

- Hesab olunur ki, maraqlı tərəflərin konkret baxışları KSM menecerlərinin niyyətlərindən asılı olaraq dəyişir. KSM perspektivində daha sağlam və davamlı planlaşdırma strategiyalarını inkişaf etdirmək üçün bir vasitə olaraq şirkətdə qərar qəbul etmə proseslərinin sistemləşdirilməsi təklif edilmişdir. Dissertasiyada KSM Qərar Modeli (KSM - DMM) təklif edilmişdir;

- İqlim dəyişiklikləri nəticəsində qida məhsullarının istehsalı, təmiz su, təbii fəlakətlər və immiqrasiya kimi qəfil yaranan problemlər şirkətlər üçün məsuliyyəti yenidən cəmləşdirəcəkdir;

- Nəhayət, strateji KSM-in tətbiq edilməsi sayəsində ortaya çıxacaq innovasiyalara əlavə olaraq vətəndaş cəmiyyəti institutları, korporasiyalar və hökumətlər arasında yeni əməkdaşlıq növləri yaranacaqdır. Bu sahədə birgə fəaliyyət bir çox dünya problemlərinin mühüm həlli yollarının tapılmasında katalizator rolunu oynayacaqdır;

- Gələcəkdə KSM-in əhəmiyyəti artacaq. Fikrimizcə, hazırda könüllü olan KSM komponentləri beynəlxalq və milli qanunvericiliyə daxil ediləcək və adi işgüzar praktikanın bir hissəsinə çevriləcəkdir;

- Dövlət tənzimlənməsi daha yüksək olan ölkələrdə hökumət bu sahənin inkişafı üçün yeni maliyyə alətləri təqdim etməlidir. Hazırda Azərbaycan Respublikasının 2030-cu ilə qədər olan “Yaşıl iqtisadiyyat” vizyonunu reallaşdırmaq üçün bu sahəyə gələcək illərdə daha çox resurs ayrılması məqsədə müvafiqdir;

- Banklar iqtisadiyyatın əsas təkanverici amillərindən biri kimi kreditləşmə proseslərində və ya daxili prosedurlarında ətraf mühit və sosial riskləri nəzərə alarlarsa, onda bazardakı şirkətlərin öz daxili prosedurlarını buna uyğun tənzimləməsi məqsədə müvafiqdir. Banklar özünün və müştərilərinin ətraf mühit və sosial təsirlərini mütəmadi olaraq - daxili prosedurlarda ətraf mühit təsirlərini və sosial risklərin idarə edilməsi; kreditləşmədə ətraf mühit və sosial risklərin və təsirlərin idarə edilməsi vasitələrlə tənzimlənməyə çalışmalıdır; kreditləşmədə ekoloji və sosial riskləri və nəticələri tənzimləməyə çalışmalıdır (“Banklarda Risklərin İdarə Edilməsi” və “Banklarda Kredit Risklərinin İdarə Edilməsi Qaydaları”na ESG (ekoloji, sosial və korporativ idarəetmə) meyarlarının tətbiqi);

- Azərbaycan 2030: Sosial-iqtisadi inkişafın Milli Prioritetlərini nəzərə alaraq, Davamlılıq hesabatlarının hazırlanmasını iqtisadiyyatın bir sıra sənaye sahələrinə tətbiq etmək mümkündür. Məsələn, dövlət və özəl şirkətlərin əməliyyatlarında əhəmiyyətli və ya uzunmüddətli ekoloji və sosial risklər varsa və işçilərin sayı 1000-dən çox olarsa.

- İstənilən növ şirkətdə KSM-QQM modeli qəbul və daxili qərar vermə proseslərinə inteqrasiya olunmalıdır;

- Maarifləndirmə – özəl və dövlət müəssisələri ilə birgə həyata keçirilən layihələr, tədbirlər və sairə kimi maarifləndirici amillərin rolunu artırmaq lazımdır;

- Dövlət - Özəl Tərəfdaşlıq proqramları – burada SİF, KOBİA kimi iqtisadiyyata təkan verən fondların özəl müəssisələr ilə tətbiq edəcəyi proqramlar, KSM-in və ətraf mühitin inkişafına dost layihələr yerinə yetirilməlidir; yaşıl iqtisadiyyatın inkişafına yerli maliyyə institutları ilə yanaşı, beynəlxalq maliyyə institutları da cəlb oluna bilər.

- Əsas məsələlərdən biri də vergi imtiyazlarının tətbiqidir – bu, Yaşıl layihələrə, ətraf mühitə dost layihələrdə tətbiq ediləcək güzəştləri əhatə etməlidir;

- Ekoloji cəhətdən təmiz layihələri maliyyələşdirmək/Yenilənə bilən enerji layihələrin maliyyələşdirilməsi – Yaşıl Maliyyənin inkişafı zəruridir;

- Mərkəzi Bankın ətraf mühit və sosial idarəetmə sisteminin inkişafında banklar ilə sıx əlaqələrin yaradılması, kadr hazırlığı təqdim edilməsi kimi layihələr həyata keçirilməlidir;

- Ən əsası banklarda ətraf mühitin və sosial idarəetmə sisteminin inkişafı – iqtisadiyyatda mühüm rol oynadıqlarından, davamlı inkişaf sahəsinə təsirləri daha çox ola bilər və onlar daha çox məsuliyyəti öz üzərinə götürməlidir.

Dissertasiyanın əsas nəticələrini əks etdirən elmi əsərlər aşağıdakı nəşrlərdə dərc olunmuşdur.

1. Korporativ sosial məsuliyyətin (KSM) hərəkətverici amilləri // Azərbaycan Respublikası, Təhsil Nazirliyi Azərbaycan Texnologiya Universiteti “İnnovasiyalı iqtisadiyyat və menecment” jurnalı, İSSN2616-8626. №1(5). – Gəncə, – s.37-43.

2. Davamlı inkişaf kontekstində Azərbaycanda transmilli şirkətlərin korporativ sosial məsuliyyət strategiyaları // AMEA İqtisadiyyat İnstitutu, Xəbərlər. – Bakı: – 2021. №1, – s.198-206.

3. Client Protection Principles in Microfinance Industry // Journal Impact Azerbaijan, Official Publication of American Chamber of Commerce in Azerbaijan, İSSUE. – Bakı: – 2020, – s.27-29

4. CSR integration processes // AMEA İqtisadiyyat İnstitutu, Xəbərlər. – Bakı: 2020. №5, – s.142-147.

5. CSR Decision Making Model // AMEA İqtisadiyyat İnstitutu, Xəbərlər. – Bakı: 2020. №6, – s.207-211.

6. İqtisadi artım, iqtisadi inkişaf və davamlı inkişaf: fərqləndirici cəhətlər // Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası, “Azərbaycanda regional inkişafın idarə olunmasında müasir istiqamətlər” mövzusunda Respublika Elmi-Praktik Konfransı. – Bakı: 2019, – s.152-157.

7. CSR (Corporate Social Responsibility) as a part of the Sustainable Development // Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası, Dövlət idarəçiliyi: nəzəriyyə və təcrübə. Elmi-nəzəri jurnal. – Bakı: 2018. №2(62), – s.241-252.

8. İqtisadi artımın davamlı inkişafda rolu // Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası. Doktorantların və Dissertantların Elmi-Praktik Konfransı. – Bakı: – 2018.

9. Corporate Social Responsibility (CSR): Global Capability // Journal European Science Review, Economy section. ISSN 2310-5577. – Vena: – 2018. №3-4, – s.332-334.

10. Responsible Behavior of Business: Approaches to understand cooperation between the private and public sector // University of Pardubice, Faculty of Economics and Administration, Ministry of the interior of the Czech Republic, Department of Strategic Development and Coordination of Public Administration Municipality of Pardubice-The Pardubice Region/ Public Administration - Proceedings of the 12th international Scientific Conference. – Prague: – 2018, – s.72-81.

11. Korporativ Sosial məsuliyyət və Azərbaycan Bankları // Xalq qəzeti. – 2017, 23 yanvar.

12. Business and Society: Corporate Social Responsibility // 5th International CSR Conference in Milano/Volume 5, Bocconi University. – Milan, İtaly: – 2016, – s.17

13. Developing the International Manager: WalMart's Cross-Cultural Management in Germany // International Journal of Scientific & Engineering Research. ISSN 2229-5518. – Volume 7. – Issue 5. – 2016, – səh. 1321-1342.

14. İqtisadiyyat və davamlı inkişaf // AMEA İqtisadiyyat İnstitutu, Xəbərlər. – Bakı: 2016. №3, – s.86-92.

Dissertasiyanın müdafiəsi 28 sentyabr 2022-ci il saat 16.00-da Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən ED 2.10 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ 1001, Bakı şəhəri, İstiqlaliyyət küçəsi, 6.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 26 avqust 2022-ci il tarixində müvafiq ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 06.07.2022.
Kağızın formatı: 60x84 _{1/16}.Sifariş 07/09.
Həcmi 1 ç.v. (42725 işarə)
Ofset kağızı №1.
Tiraj 100.

*“AA – Kompüter” online istehsalat birliyində
hazır diopozitivlərdən istifadə olunmaqla çap edilmişdir.
Əlaqə üçün: capevi@internet.ru / (+99455) 201-2809*